

8. Смирнова С. Н. Проблемы финансирования высшего образования в России / С. Н. Смирнова // Материалы Всероссийского научного форума в рамках III фестиваля, гуманитарных наук. – Тула. : Гриф и К, 2002. – 384 с.
9. Экономика и организация управления вузом / Ю. С. Васильев, В. В. Глухов, М. П. Федоров, А. В. Федотов. – СПб. : Издательство „Лань”, 1999. – 448 с.

УДК 371.13:373.2.011.3–51

ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ДОШКІЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ПОЧАТОК ХХ ст. – 1917 р.)

Яценко В.В., старший викладач

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно–педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

У статті розглядаються провідні тенденції становлення системи підготовки дошкільних працівників до професійної діяльності на початку ХХ ст. З'ясовано роль педагогічних курсів та педагогічних навчальних закладів у дошкільній освіті на початку ХХ ст. – 1917 р. Простежено розвиток дошкільних установ того часу. Визначено вплив провідних тенденцій становлення системи підготовки дошкільних працівників до професійної діяльності на початку ХХ ст. на освіту взагалі.

Ключові слова: дошкільний заклад, педагогічна освіта, Фербелівське товариство, дошкільне виховання.

Яценко В.В. ВЕДУЩИЕ ТЕНДЕНЦИИ СТАНОВЛЕНИЯ СИСТЕМЫ ПОДГОТОВКИ ДОШКОЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ (НАЧАЛО ХХ СТ. – 1917 г.) / Коммунальное учреждение «Харьковская гуманитарно–педагогическая академия» Харьковского областного совета, Украина.

В статье рассматриваются передовые тенденции в становлении системы подготовки работников дошкольных учреждений к профессиональной деятельности в начале ХХ века. Определена роль педагогических курсов и учебных заведений педагогического профиля в дошкольном образовании в начале ХХ в. – 1917 г. Прослежено развитие дошкольных учреждений того времени. Определено влияние передовых тенденций в становлении системы подготовки работников дошкольных учреждений к профессиональной деятельности в начале ХХ века на образование в целом.

Ключевые слова: дошкольное учреждение, педагогическое образование, Фербелевское товарищество, дошкольное воспитание.

Yatsenko V. V. LEADING TRENDS OF FORMATION OF PRESCHOOL TRAINING WORKERS TO PROFESSIONAL ACTIVITIES (EARLY XX CENTURIES. – 1917) / Municipal institution «Kharkiv Humanitarian–Pedagogical Academy» Kharkiv Regional Council, Ukraine.

In the article examines trends in the development of advanced systems training of pre–school to professional work in the early twentieth century. The role of the teacher training courses and educational institutions teaching profile in pre–school education in the early twentieth century. – 1917 traced the development of pre–school at the time. The influence of cutting–edge trends in the development of the system of training of pre–school institutions for professional work in the early twentieth century, education in general.

Key words: preschool, teacher education, Ferbelevsk partnership, pre–school education.

Постановка проблеми. Гуманізм суспільних відносин, одним із проявів якого є професійна підготовка, що реалізується в різних формах, визначається не лише рівнем суспільного виробництва та економічним процвітанням держави, а й рівнем громадської свідомості та культури соціуму. Саме тому проблема підготовки кадрів для дошкільної освіти в історії вітчизняної педагогічної думки (початок ХХ ст. – 1941 р.) пов'язана не тільки з розвитком суспільних виробничих сил, а й зі зрушеннями в суспільній свідомості. На сучасному етапі розвитку суспільства професійна підготовка як чинник соціального зростання особистості

набуває статусу державно значущої діяльності. Особливе місце у системі педагогічної освіти належить професійній підготовці педагогів–дошкільників.

Вивчення проблеми підготовки кадрів дошкільного профілю в освітянській галузі на початку ХХ ст. – до 1941 р. в Україні дає можливість ознайомитися з різноманітною діяльністю громадських організацій, опікунських рад, меценатів, товариств, становленням системи підготовки до професійної діяльності в галузі освіти.

Мета статті. Проаналізувати становлення системи підготовки дошкільних працівників до професійної діяльності (початок ХХ ст. – 1917 р.)

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки кадрів дошкільного профілю в історії вітчизняної педагогічної думки (початок ХХ ст. – 1941 р.) та проблема становлення й розвитку дошкільної освіти в Україні були предметом досліджень багатьох науковців, серед яких В. Берека, В. Вербицький, Г. Пустовіт, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.

У ХХ–ХХІ ст. до питань підготовки дошкільних працівників до професійної діяльності зверталися такі науковці: С. Венедіктов, З. Гладун, О. Караваєв, С. Мірошник, Я. Радиш, І. Солоненко, Н. Солоненко, О. Чумаченко, Ф. Щербак та ін.

Важливе значення для розвитку ідей підготовки та заохочення кадрів дошкільного профілю також мали погляди К. Ануфрієва, Б. Бруханівського, П. Ганзена, С. Гогеля, Е. Дерюжінського, О. Ейсмонга, Н. Маклакова, С. Рачинського, С. Роговського, Г. Смирнова–Платонова та ін.

Кращому розумінню питань підготовки кадрів дошкільного профілю до професійної діяльності в дитячих садках, дитячих притулках сприяли педагогічні праці М. Константинова, В. Одоевського, В. Струмінського, С. Шацького, І. Чувашева та ін.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХ ст. характеризувався розбудовою мережі дитячих освітніх закладів, що не лише слугувало гарантом забезпечення робочих місць для педагогічних працівників, а й заохочувало останніх до професійного становлення в цій галузі.

Потреба в розвитку дошкільних установ суттєво зросла у зв'язку зі швидким розвитком капіталізму в Росії, залученням жінок у промисловість. У ці роки активізували свою діяльність різноманітні організації з піклування про дітей та безкоштовні народні дитячі садки.

Педагогічна система Ф.Фребеля, його концепція підготовки садівниць, няньок, педагогів вплинула на організацію підготовки дошкільних вихователів в Росії та в Україні. Це засвідчує зміст діяльності Фребелівського товариства, Фребелівських курсів, Фребелівського інституту, які були створені в Україні на рубежі століть.

Як свідчить аналіз історико–педагогічної літератури та архівних джерел, до ради Фребелівського товариства з місць часто зверталися із запитами про відрядження „фребелічок” для занять із дітьми дошкільного віку, про надсилання матеріалів з організації дитячих садів (програми ігор та занять). Так, 1901 р. зверталися в товариство інспектори народних училищ губерній з проханням вислати статuti дитячих садів, керівництво щодо ігор і занять, рекомендувати досвідчених осіб, ознайомлених з іграми та заняттями в дитячих садах. Такі ж запити робили деякі земські начальники, директори виправних колоній для неповнолітніх. Отже, вищенаведені факти є підтвердженням розуміння необхідності підвищення якості роботи існуючих дошкільних навчальних закладів та відкриття нових.

Проте слід зазначити, що в Києві функціонувало Київське Фребелівське товариство, яке ставило за мету наукове розроблення питань навчання й виховання дітей дошкільного віку, підготовку кваліфікованих вихователів для дитячих садків.

У 1907 р. товариство заснувало Фребелівський педагогічний інститут – вищий навчальний заклад підготовки керівниць дитячих садків, який був найбільшим закладом із підготовки фахівців для дитячих садків у Російській державі. У 1910/11 н. р. у ньому навчалося 217 осіб; 1911/12 н. р. – 317, 1912/13 н. р. – 309, 1913/14 н. р. – 338 осіб [2].

Працівники Київського Фребелівського педагогічного інституту внесли багато нового в розробку змісту й методики підготовки педагогів цієї спеціальності й частково використали досвід Петербурзьких Фребелівських курсів, а також семінарій „із підготовки вчительок та дитячих садівниць” Німеччини. Однак до досвіду зарубіжних колег ставилися досить критично, пропонуючи більш прогресивні й науково обґрунтовані підходи.

До 1914–1915 н. р. психолого–педагогічна підготовка у Фребелівському педагогічному інституті набула досконалого системно–структурного оформлення, збагатився її зміст, і це стало запорукою становлення системи дошкільної освіти, засобів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів і їх професійного зростання.

Зазначимо, що при Фребелівському педагогічному інституті постійно функціонували короткотермінові педагогічні курси.

Аналізуючи історичні джерела [5, 8], було виявлено, що педагогічні курси організовувалися на різний термін навчання, бо програма курсів передбачала, залежно від попередньо отриманої освіти, здобуття освіти для кадрів дошкільного профілю, а саме: завідуючих дитячими садками, керівниць дитячих майданчиків, помічниць керівників дитячих садків, завідуючих дитячими яслами, виховательок, нянь тощо.

Головне завдання курсів – надати, «швидко допомогу» дитячим, переважно провінційним садкам, майданчикам і клубам, що найбільше потребують допомоги. Окрім того, слухачі курсів відвідували дитячі садки та клуби. З ними проводилися бесіди з питань дошкільного та шкільного життя спеціалістами, вихователями, педагогами–практиками.

По закінченню курсів була розроблена анкета, результати якої підтверджували ефективність курсів та досягнення ними своєї мети: систематизацію знань досвідчених педагогів та поштовх для подальших пошуків молодих фахівців. Отже, завдяки цим курсам у країні було підготовлено понад 300 робітників із дошкільного та позашкільного виховання дітей [5].

Досліджуючи архівні матеріали [6; 7; 8] відповідно до теми дослідження, було виявлено, що у квітні 1917 р. постало питання про відкриття Українських національних курсів із дошкільної справи, де в межах психолого–педагогічної підготовки мали читатися лекції з дошкільного виховання й дитячої літератури (С.Русова), курс «Душа дитини» (П. Петровський), «Гігієна дошкільного віку» (А. Черняхівський), окремо був виділений курс „Гімнастика та ігри” [7].

Досліджуючи проблему підготовки кадрів дошкільного профілю до професійної діяльності (початок ХХ ст. – 1941 р.), вважаємо за доцільне окремо, на підставі архівних джерел та періодичної преси (журнал «Дошкольное воспитание») досліджуваного періоду, проаналізувати діяльність Київського товариства народних дитячих садків.

Київське товариство народних дитячих садків із перших кроків свого існування звернуло увагу суспільства на поширення ідеї народних дитячих садків і правильних уявлень про виховання дітей дошкільного віку. Завдання ці вирішувалися шляхом організації публічних загальних зборів із читанням доповідей та виставок («Дошкільне виховання» (1908 р.) і «Дитяча праця» (1910 р.)). Учасниками виставок були не лише місцеві освітні заклади, а й

дитячі садки й школи інших міст. Усе це супроводжувалося низкою лекцій і доповідей місцевих та столичних освітян щодо питань виховання. На обох виставках було близько 20 000 відвідувачів. Виставки ці були першими в Україні й відіграли, безсумнівно, значну роль у справі пропаганди ідей заохочення та підготовки кадрів дошкільного профілю до роботи в дитячих садках. Особливо позначився їхній вплив у напрямі підвищення інтересу місцевої громади до питань виховання й заохочення до більш творчої, інтенсивної роботи в дитячих садках, тобто до професійного зростання дошкільних працівників.

Усі заклади товариства брали участь у науково-навчальному відділі на Київській виставці 1913 р. та удостоєні великої золотої медалі.

Київське товариство народних дитячих садків опікувалося підготовкою педагогічного персоналу для дитячих садків. Зокрема, 1905 р (це напередодні офіційного заснування товариства) було відкрито школу нянь, яку згодом перейменували на „школу Фребелічок”, що „мала на меті підготовку помічниць садівниць”.

Важливою подією цих років було також створення Товариством народних дитячих садків курсів із дошкільного виховання. Положення Статуту курсів, розробленого Фребелівським товариством, спрямовані були на підвищення статусу професій кадрів дошкільного профілю й мали на меті заохотити їх до отримання та продовження педагогічної освіти.

У 1909 р. Київське губернське земство вперше розпочало устрій по губернії літніх дитячих притулків-ясел із метою попередити ті численні випадки літніх пожеж по селах, причиною яких є сільські діти, та заохотити жінок із немовлятами доглядати як за своїми дітьми, так і за дітьми дошкільного віку інших жінок, що працюють у полі.

Проаналізувавши періодичні видання того часу, ми знайшли розповідь виховательки, що є підтвердженням вищезазначених фактів. У межах цього дослідження вважаємо за доцільне навести фрагмент цієї розповіді: «Співчуваючи знову організованій справі й бажаючи взяти в ній участь, я подала заяву в губернську управу про відкриття «ясел» у нашому селі Пиляв під моїм піклуванням. Метою було надати в «яслах» притулок сотням селянських малюків, покинутим повсякчас упродовж року, а літньої пори особливо, і подати приклад розумного ставлення до дітей, до їх потреб фізичних і духовних. Отримавши з губернської управи дозвіл на відкриття «ясел» і друковану інструкцію із загальними вказівками, як вести справу, а також асигнованих на всі витрати, пов'язані з «яслами», 200 р., я розпочала необхідні приготування. Першою й найбільш важливою справою було знайти собі помічницю або, як сказано було в інструкції, «завідуючу» яслами. У виборі відповідних осіб нестачі не було, оскільки багатьох приваблювала порівняно гарна винагорода (на місяць 25 р. платні й 12 р. добових) і, як здавалося спочатку, неважке заняття. Більшість бажаючих вступити в «ясла» становили вчительки та виховательки з найближчих сіл» [1].

У межах цього дослідження з'ясовано, що праця кадрів дошкільного профілю в сільській місцевості була важливою як для уряду, так і для приватних організацій та осіб, що підтверджується матеріальним заохоченням до неї кадрів дошкільного профілю.

Наступним важливим кроком товариства в напрямі заохочення та підготовки кадрів дошкільного профілю до професійного становлення та зростання було відкриття 1908 р. магазину «Дошкільне виховання» з метою задовольнити потреби публіки в магазині такого типу й дати товариству додаткове джерело прибутку.

Значну роль у розвитку системи підготовки кадрів дошкільного профілю до професійного зростання відіграли влаштовані товариством виставки „Дошкільне виховання” (1908 р.) і «Дитяча праця» (1910 р.).

Ще до відкриття 2-ї виставки „Дитяча праця” товариство почало усвідомлювати, що виставки, лекції, збори – це все лише тимчасові аспекти підготовки. Потрібна безперервна й широка агітація в цьому напрямі, і найбільш могутній засіб для такої агітації – друковане слово. Із січня 1911 р. товариство почало видавати журнал „Дошкільне виховання”, що став популярним серед працівників дошкільної освіти та був цікавим усім верствам населення, бо розповсюджував інформацію про нагальні потреби народних дитячих садків та заохочував до роботи в них.

Найрізноманітніші за тематикою статті мали як теоретичний, так і практичний характер. У журналі співпрацювали видатні педагоги, психологи, громадські діячі України та Росії: І. Сікорський, С. Яницька, В. Фльоров, Є. Тихеева, М. Свентицька та ін. Друкувалися матеріали виховательок-садівниць. Загалом це видання сприяло творчому єднанню педагогів, які мешкали в різних регіонах. Очолювала редакцію журналу Н. Лубенець [9].

Звісно, наявність друкованого видання такого профілю стала власне одним із засобів підготовки педагогічних працівників, зокрема дошкільної галузі, до професійного зростання, самоосвіти та самовдосконалення.

Відповідно до теми дослідження важливим є аналіз матеріалів журналу „Вісник виховання”. Редакція журналу ставила своїм завданням розгляд питань освіти й виховання на засадах наукової педагогіки, у дусі громадськості, демократизму й вільного розвитку особистості. Із цією метою журнал стежив за розвитком педагогічних ідей, станом освіти й виховання в країні та за кордоном і надавав відгуки про нові книги з педагогіки, природознавства, суспільних наук, дитячі книги тощо. Окрім того, у журналі містилися науково-популярні статті з різних галузей знання й мистецтва, літературно-педагогічні нариси, оповідання, спогади тощо.

Слід зазначити, що розвитку системи підготовки до роботи з дітьми та до професійного зростання сприяло надання методичної допомоги, що полягала в безперервному листуванні із приватними особами та установами в провінції; порадах і вказівках щодо облаштування дитячих садків, рекомендаціях для виховательок, наданні літератури, посібників та матеріалів для занять із дітьми тощо [9].

Отже, проблемі підготовки кадрів дошкільного профілю в історії вітчизняної педагогічної думки (початок ХХ ст. – 1917 р.) на досліджуваному етапі приділялася значна увага. Можемо також дійти висновку, що в зазначений період уже використовувалися інноваційні, на той час, методики викладання при навчанні кадрів дошкільного профілю.

Зауважимо, що суб'єктами педагогічної галузі, яких безпосередньо стосувався процес підготовки до професійної педагогічної діяльності на той час були: 1) особи, які закінчили повний гімназійний курс із педагогічним класом, прослухавши курси, отримували звання керівниць-завідуючих дитячими садками, притулками й вогнищами; 2) особи, які здобули освіту за 5–7 класів гімназії, отримували звання керівниць дитячих майданчиків і помічниць керівників дитячих садків і вогнищ; 3) особи, які здобули освіту за 4 класи гімназії та закінчили вищі початкові училища, отримували звання помічниць завідуючих дитячими яслами.

Висновки. Велику роль у розповсюдженні ідеї професійної підготовки кадрів дошкільного профілю до професійного зростання, а також у розвитку теорії й практики дошкільного виховання відіграли педагогічні товариства, які почали з'являтися на початку ХХ століття у великих містах України. Вони носили громадський самодіяльний характер.

Найбільшими і найактивнішими були товариства м. Києва: Київське товариство народних дитячих садків та Фребелівське педагогічне товариство. Київські товариства були відомими

й авторитетними в межах Російської імперії. Завдяки їхній діяльності Україна на початку ХХ ст. стала центром розвитку теорії дошкільного виховання та підготовки педагогів для дитячих садків.

Проведений історико-педагогічний аналіз наукових робіт початку ХХ ст. – 1917 р. дозволив визначити основні форми і методи підготовки педагогічних кадрів дошкільного профілю та провідні тенденції характерні для цього періоду. Так, характерними для нього були організація педагогічних виставок (іграшки; художня та методична література для виховання дітей дошкільного віку); преміювання авторських оповідань для дітей дошкільного віку; відкриття школи нянь; термінові курси; відкриття жіночих гімназій та семінарій зі спеціальними педагогічними курсами; діяльність Фребелівського товариства; залучення кваліфікованих психологів та лікарів до організації діяльності ДНЗ; доступ до зарубіжного педагогічного досвіду; діяльність, «школи фребелічок»; організація педагогічних комісій тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Народный детский сад. С приложением отчета о деятельности детского сада, приюта и школы нянь за 1906 г. / Под ред. Н. Лубенец. – К. : Тип. т-ва И.Н. Кушнерев и К., 1907. – 96 с.
2. Об участии городских обществ в пожертвованиях на дело образования. – СПб.: Б. и., 1890. – 173 с.
3. Осонвиль Д. Нужда, порок и благотворительность / Д. Осонвиль. – СПб., 1899. – 368 с.
4. Отчет Совета С.-Петербургского Фребелевского общества, 1871–1896. – СПб., 1897. – 107 с.
5. Педагогическая мысль. – 1919. – № 1-2. – С. 153.
6. Педагогическая хроника // Дошкольное воспитание. – 1914. – № 2.
7. Педагогіка і психологія. – К. : Педагогічна думка. – 1998. – № 4 (21) – С. 162-169.
8. Подоба Ф.Г. К вопросу об учреждениях для призрения и воспитания детей / Ф. Г. Подоба // Трудовая помощь. – 1898. – № 10 – С. 270-291.
9. Улюкаєва І.Г. Нариси з історії суспільного дошкільного виховання в Україні: Навчальний посібник / І. Г. Улюкаєва. – Бердянськ, 2006. – 148с.